

El dia 1r. de juliol passat, morí l'Excm. Sr. Epifani de Fortuny i Salazar, baró d'Esponellà i senyor de la casa Sanromà.

El baró d'Esponellà havia nascut a Barcelona l'any 1898. Titulat enginyer agrícola, entre altres càrrecs, fou president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i membre de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Arqueòleg per vocació, fou comissari provincial d'Excavacions Arqueològiques i a la seva finca Can Sanromà de Tiana dirigí les prospeccions que portaren al descobriment i l'estudi de la vil·la romana, antecessora de la seva casa pairal, que convertí en un centre d'estudi i d'art.

Els Sanromà, en el transcurs de tres segles, foren personatges importants a la ciutat de Mataró, en el comerç, el dret i la política. Però ara recordarem únicament un senzill aspecte de la vida religiosa familiar.

A la memòria del Sr. Baró, a qui agradava recordar el passat mataroní de la seva família, dediquem aquest escrit

EL RETAULE DE SANT NICOLAU A SANTA MARIA DE MATARÓ

EL CULTE AL SANT EN LES ESGLÉSIES D'O- RIENT I D'OCCIDENT.

La vida de sant Nicolau, l'explica una antiga tradició oral que diu que visqué en el segle IV i morí el 6 de desembre de l'any 343. Home de vida exemplar, plena de bones obres, és conegut principalment per les seves gestes relatades en la *Llegenda Àurea* del bisbe Jaume de Voràgine (1).

Per a la seva veneració sembla que no era suficient el mèrit d'una vida santa i caritativa -fins i tot s'explica que en vida donà secretament a tres noies els diners necessaris per al seu dot, salvant-les de la prostitució, a què eren conduïdes pel seu pare, que es convertí en sorprendre l'acció del sant- sinó que s'havia d'omplir la biografia amb relats i miracles fabulosos.

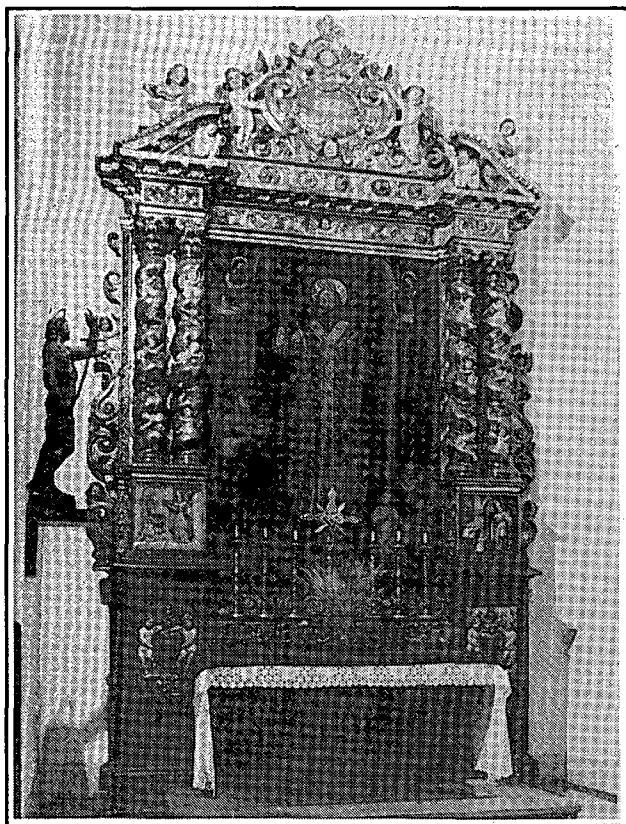
Hem de pensar que la *Llegenda* no fou escrita en un sentit històric, sinó, com el seu nom indica, que era un text per a *llegir* en les llargues vetlles, tot recordant el sant. El mateix Voràgine, que morí l'any 1298, ens indica que utilitzà diverses fonts de l'església grega, especialment el patriarca Metodi i també l'obra de Joan, el diaca, un napolità del segle IV.

El culte a sant Nicolau, bisbe de Mira a l'Àsia Menor, s'estengué per tot l'orient cristià i en ser portades les seves relíquies a Bari, aquesta ciutat es convertí en centre de peregrinació de tot l'occident.

El sant fou protector dels mariners, dels comerciants i salvador de tots els perills. L'oli que rajava de la seva tomba tenia un poder miraculós que guaria els malalts i atreïa els pelegrins, que en tornar als seus països, eren propagadors d'una devoció que s'estengué per tot Europa. Així el sant esdevingué patró de la Normandia i de la Lorena.

Sant Nicolau, per la seva caritat secreta en favor de les noies i pel fet d'haver ressuscitat tres escolars assassinats, va ser considerat també com a patró dels infants i per això, el dia de la seva festa, es repartien regals d'amagat. Als països nòrdics és conegut com a *Santa Clauss* i també pot assimilar-se al *Papà Noël*.

De l'antiga tradició de celebrar la festa d'aquest sant bisbe pels escolars, documentada en molts llocs, n'ha restat a Montserrat el costum d'escollir entre els escolars el *Bisbetó* i la seva cort el dia del sant. A Mataró, segons el testimoni d'un bon amic nostre que durant els anys vint havia estat membre de l'escola-

Retaule de Sant Nicolau.

nia de Santa Maria, es completava la celebració amb una sortida i el repartiment de llaminadures per a tots els escolans, els blaus i els vermells. S'anomenaven així pel color de la seva cota; els blaus eren els qui servien l'altar i els vermells els cantors.

Sant Nicolau és venerat a la Catedral de Barcelona i és titular de la parròquia de Malgrat. Calella

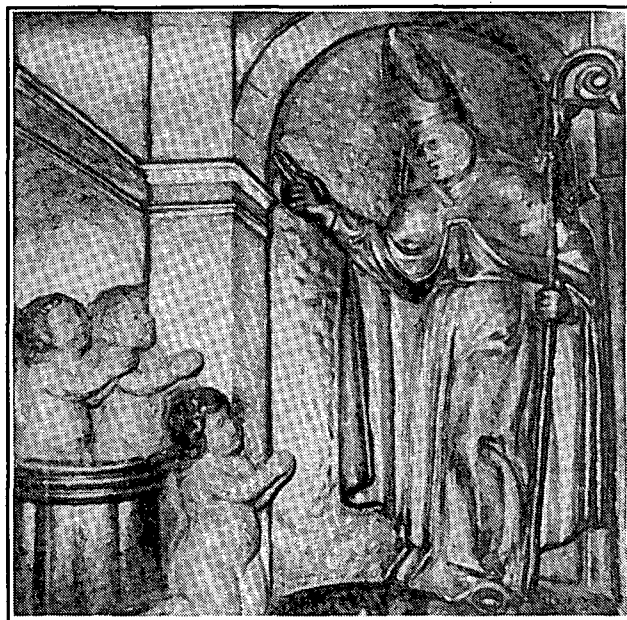
també el té com a segon titular. A la façana de les esglésies de les dues poblacions del Maresme, hi podem veure la seva imatge segons la iconografia tradicional, vestit de bisbe, amb la mitra i el bàcul, tenint als seus peus la bóta amb els tres nois. Altres vegades se'l representa amb la bossa o les tres boles d'or, símbol de la seva caritat. Girona li dedicà la bella església del segle XII, junt als Galligants, i en els capitells del claustre de la Catedral de Tarragona hi trobem representats diversos miracles del sant seguint la *Llegenda Àurea* (2). La *Creu de Sant Nicolau* de Cervera, amb relleus de la vida del sant, és una de les millors obres d'orfebreria del segle XV, a la nostra terra (3).

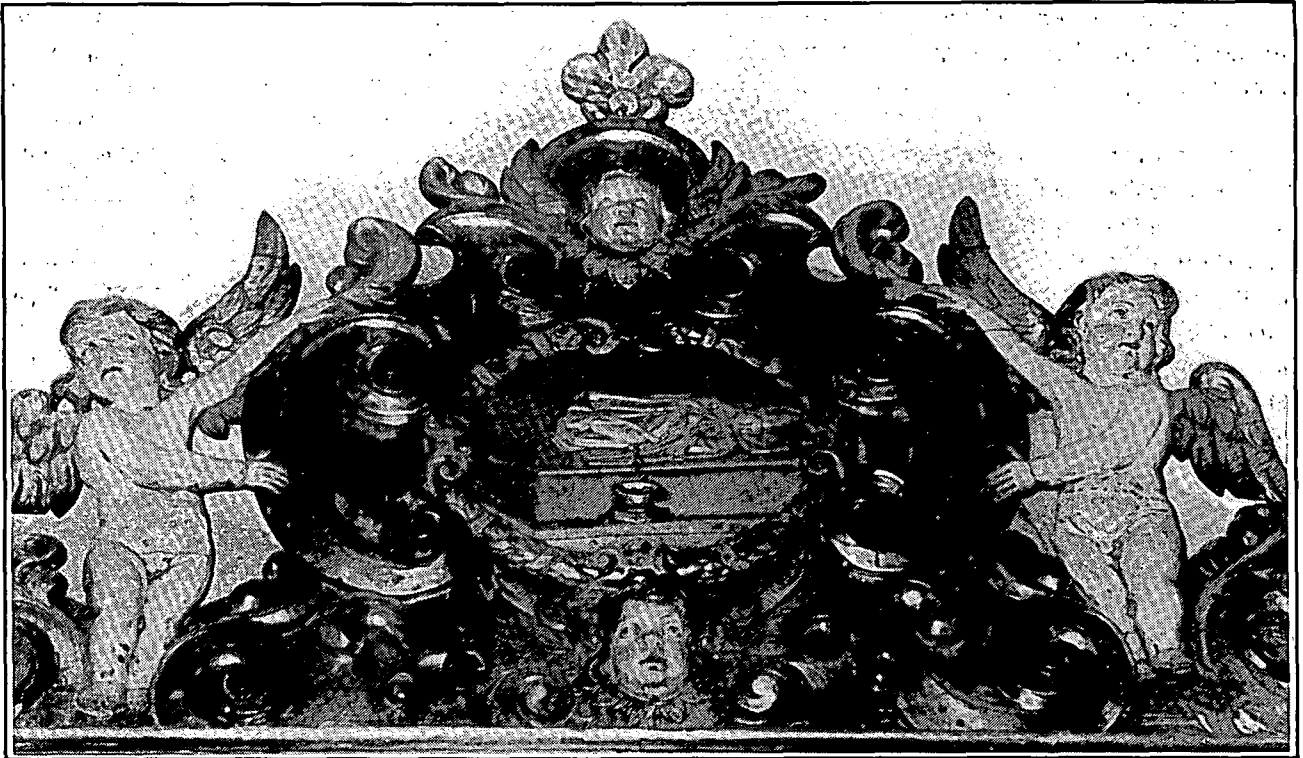
Des dels primitius mosaics de Constantinoble i de Venècia, passant pels mestres del romànic i el gòtic, fins als grans artistes com fra Angèlico, Rafael o El Tiziano, tots han anat reproduint les meravelloses escenes de la vida del sant bisbe.

EL CULTE DE SANT NICOLAU A MATARÓ.

Els llibres de *Funerària i Cantars* de la parròquia de Santa Maria, ens donen com a primera celebració de la festa del sant l'any 1648 (4). No s'han conservat llibres més antics i per aquest motiu no podem precisar l'inici d'aquesta devoció. Marià Ribas, en un plànol de l'església gòtica, assenyala l'existència d'un altar dedicat a sant Nicolau en el segle XVI, del qual no tenim altres notícies (5).

Relleus del basament de les columnes del Retaule, representant dos miracles del sant.

Àtic del Retaule. Relleu de la figura jacent del Sant sobre el seu sepulcre del qual raja l'oli miraculós que es recull en una gerra.

Els primers que ens consta que encarreguen l'Ofici i les Completes són els *mestres de minyons de la Vila* l'any 1648. Anem trobant inscripcions similars els anys següents, cosa que ens indica la devoció dels mestres pel qui era considerat el patró dels escolars.

L'any 1667 paga la festa *lo Sr. Rector*. Aquest era el Dr. Antoni Partella que ocupà el càrrec de 1647 a 1685 i fou el promotor de l'ampliació del temple gòtic. Era mataroní, membre d'una família benestant que tenia la seva casa al carrer de Bonaire, on ara hi ha el Casal. Aquest rector inicià una devoció familiar que trobem registrada fins a l'any 1843, quan s'acaba la sèrie dels llibres de *Funerària*.

En un inventari dels béns del Dr. Antoni Partella veiem que tenia *la figura de sant Nicolau* (6) que passà a la seva neboda Maria Àngela que es casà amb Domènec Sanromà, pagès de Tiana. Per aquest motiu, la casa Partella serà coneguda després com a casa Sanromà.

A partir de 1670, a més del rector Partella, té cura del culte del sant la seva neboda Maria Anna i, posteriorment, l'esmentada Maria Àngela, que l'any 1723 quedà inscrita com *la Sra. Maria Àngela Tria y Sanromà*.

La capella és esmentada per primera vegada l'any 1683, sense que això signifiqui que l'altar no existís abans, ja que consta en la visita pastoral de l'any 1677 (7).

Els anys següents completes i ofici són a càrrec de la mateixa família i paga les despeses Bruno Sanromà, que l'any 1737 és anomenat *Magnífic Doctor en ambos Derechos* i l'altre any *Tinent de Corregidor de la present ciutat de Mataró y son Districte*. L'any 1746 continua el pagament Jaume Sanromà. Aquest degué morir deixant hereu jove ja que els oficis, els fan celebrar els marmessors del *pubill Carlos Sanromà*, que l'any 1759 és conegut com *lo hereu Sanromà del carrer de Bonayre*.

El transcurs dels anys ens mostra l'ascensió social de Carles Sanromà, que el 1766 s'identifica com *lo Magnífic Carlos Sanromà y de Carles* i que el 1770 consta com a *Ciudadà Honrat de Barcelona*.

El 1778 el suposem difunt perquè el culte és encarregat pels seus marmessors i els anys següents pel seu fill Carles, que l'any 1812 és anomenat també *lo Magnífic Senyor Don Carlos Sanromà*.

La darrera inscripció de l'any 1843 és l'encàrrec de celebrar l'Ofici de sant Nicolau en el seu sufragi i *tretze Misses de les 5 a les 12 en dit altar.*

Per no tenir la continuació dels llibres, no sabem quan acabà aquesta devoció de la família Sanromà a sant Nicolau, que trobem registrada en el transcurs de quasi dos segles, però hem de destacar que en la visita pastoral del bisbe Pau de Schar, el 17 de juny de 1813, en la relació dels altars de l'església de Santa Maria, hi consta el de Sant Nicolau, *de que cuida la casa Sanromà.* És l'únic cas d'un altar familiar ja que tots depenien d'una confraria o benefici o bé, com l'altar major, eren a càrrec de l'Obra (8).

EL RETAULE DE SANT NICOLAU A SANTA MARIA.

Després de l'ampliació del temple es destinà per al culte del sant, l'arc al costat d'on després s'havia d'obrir el Portal Xic, on ara hi ha el pas a la Sagristia.

Es construí un bell retaule barroc salomònic que fou preservat de la destrucció dels anys 1936-39 *perquè es pensava d'adaptar-lo com a portalada decorativa a l'interior del Museu Municipal (9).* Després de la guerra, fou col·locat a la capella de sant Joan, cosa que li va donar una major visibilitat. L'any 1981 fou restaurat per Ramon Gudiol.

Marià Ribas en referir-se als altars de Santa Anna, dels *comparets*, al de les Ànimes, i a aquest de Sant Nicolau, ens diu que *els tres retaules ... són obres sortides del taller dels Riera, el més acreditat de la població, com ho confirma el retaule monumental de la Mare de Déu del Roser (10).*

No es coneix cap mena de documentació referent al retaule de Sant Nicolau però, com hem vist en

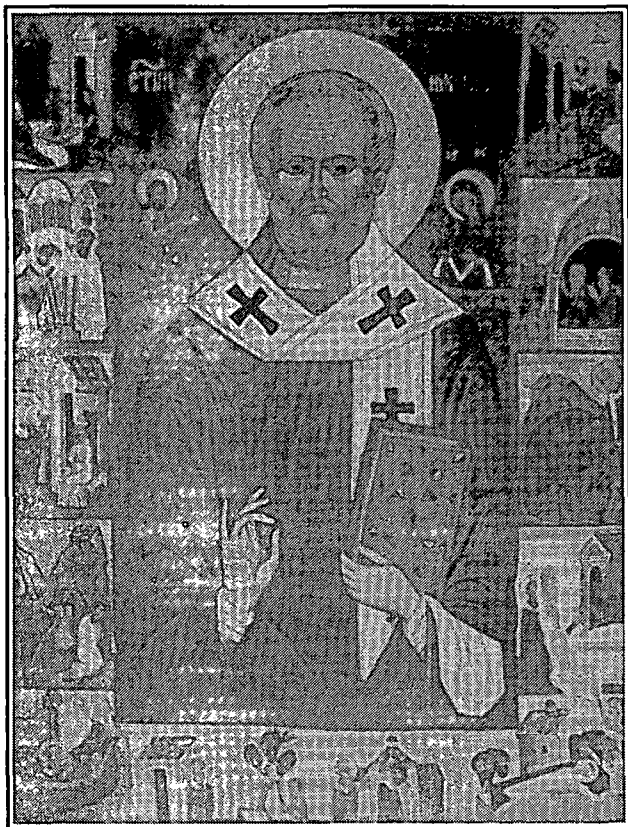
l'esmentada visita pastoral i en els llibres de *Funerària*, les dates coincideixen amb les conegudes del retaule del Roser, finals del segle XVII i començaments del XVIII.

L'altar en forma sepulcral, té dues grades amb decoració vegetal i, a més, en una, un cap d'angelet i en l'altra, dos. A cada costat del sòcol dos angelets sostenen un escut, en forma de cor, sense cap altre signe. Aquests relleus són idèntics als que hi havia en el destruït altar de les Ànimes, molt semblant en tots els seus elements, llevat del tema central que en aquest cas era un relleu.

Tela de Sant Nicolau, que presideix el Retaule

El retaule és com un sumptuós marc per a la figura central, una pintura de Sant Nicolau, de grans dimensions. A cada costat, dues columnes salomòniques de sis espirals, amb raïms, àngels i aus, que en el seu sòcol tenen esculpit en relleu dos miracles del sant, els mateixos que figuren en el quadre. Representen l'alliberament del noi, esclau del rei moro, que el dia de la festa es trobà miraculosament a

Icona de Sant Nicolau amb escenes de la seva vida.

Segle XV. Ucraïna.

Als costats del Sant, les figures de Jesús amb el Llibre i Maria amb l'"Onofarion", atributs episcopals dels bisbes de l'Orient.

Icona de Sant Nicolau. Segle XVI. Ucraïna.

Amb escenes de la seva vida i la representació de Jesús i Maria.

El Sant vesteix el "Polistauron" amb creus signe dels Metropolitites.

casa seva i la resurrecció dels tres escolars assassinats per un carnisser i trobats dintre la bóta.

Després d'un entaulament amb la seva cornisa, s'inicien sobre les columnes uns frontons trencats, que emmarquen l'àtic. Dintre els frontons dos angelets i, a sobre, uns altres dos que toquen la guitarra, completen la decoració.

En el centre de l'àtic existeix un relleu que sembla estar sostingut per dos angelets. Representa la figura jacent del sant, sobre el seu sepulcre, del qual raja l'oli miraculós que es recull en una gerra.

Tot el retaule és daurat i encarnat amb pulcritud, d'una manera semblant al del Roser, i és un exemplar típic dels retaules que hi havia a Santa Maria, lamentablement destruïts.

La representació principal és el quadre que el presideix. És una tela pintada a l'oli de 270 x 224 cm. Per ser d'unes dimensions lleugerament superiors a les del marc que forma el retaule, queda en part tapat per ell. Possiblement aquesta tela ja existia quan es construí el retaule.

En el centre, la figura del sant, d'una forma que no l'hem vist en cap altra imatge o pintura. La iconografia del sant, des de les primeres representacions dels antics *Flos Sanctorum* és sempre la característica dels bisbes de l'església romana, amb bàcul i mitra, i la casulla o capa corresponent. En el nostre cas, sant Nicolau porta unes vestidures similars a les dels bisbes orientals; el cap descobert, al coll l'*onofarion*, una mena d'estola blanca amb creus, i el *polistauron* o casulla, d'un teixit sembrat de creuetes. A la mà, el Llibre dels Evangelis característic també dels bisbes de l'orient.

Encara que, amb algunes adaptacions, veiem com el nostre sant vesteix com els bisbes de les icones, fàcilment identificables per les característiques esmentades.

Des del segle X, la fesomia de sant Nicolau va quedar fixada tal com s'expressa en una icona del Convent de Santa Catalina del Sinaf. Dret, el cap descobert, el front ampli, la barba retallada i el rostre ascètic (11).

Per aquest motiu, podem afirmar que la nostra pintura, tot i ser una obra dels segles XVII o XVIII, és inspirada en una icona oriental, com es pot comprovar per les il·lustracions que s'acompanyen (12).

Una de les formes de representar a l'orient el nostre sant era col·locant a cada costat de les seves icones escenes dels seus miracles i de la seva vida; el nostre pintor n'hi posa únicament dues que, com hem dit, coincideixen amb els relleus del retaule.

Però el que plenament dona l'aspecte d'una icona a la nostra pintura són les dues figures que apareixen a la dreta i a l'esquerra del sant. Jesucrist amb el Llibre dels Evangelis i Maria amb l'*onofarion*.

Ens explica una llegenda oriental, no recollida en les diverses versions llatines del *Flos Sanctorum*, que *habent Nicolau refutat en el Concili de Nicea (325) l'heretgia arriana d'una manera tan fogosa i violenta que fins i tot va abofetejar Arri, els altres*

bisbes escandalitzats el varen depositar i empresonar. Però aquella mateixa nit Crist i la Verge se li aparegueren restituint-li el Llibre i l'onofarion, tradicionals atributs de la promoció a la dignitat episcopal (13).

Amb tot, el pintor de la tela volgué representar també les insígnies dels bisbes occidentals i col·locà sobre una tauleta, a un costat del quadre, el bàcul i la mitra.

A l'orient cristià, sant Nicolau és el sant més representat en les icones i és superat en nombre únicament per les de la Verge Maria. A l'occident també és un sant summament popular i amic dels infants. La seva festa és celebrada per les dues esglésies, l'oriental i la romana el mateix dia, el 6 de desembre, el de la dormició del sant bisbe.

Rafael Soler i Fonrodona

NOTES.

1.- VORÀGINE, Santiago de la. *La Leyenda Àurea*, traducida del llatí per Fray José Manuel Macías. Alianza Editorial, S.A. Madrid, 1982. Pàgs. 37 a 43.

2.- PUIG y CADAFALCH, J.; FALGUERA y SIVILLA, A. de; GODAY y CASALS, J. *L'arquitectura Romànica a Catalunya. Els segles XII y XIII*. Vol. III, tom 1. Institut d'Estudis Catalans. Impremta Henrich. Barcelona, 1918. Pàgs. 495 i ss. Fotos fig. 689-90-91.

3.- DURAN i SAMPERE, Agustí. *Orfebreria Catalana*. Tip. L'Avenç. Barcelona, 1917.

4.- Museu Arxiu de Santa Maria (MASM). *Llibres de Funerària i Cantars*. Vol. 8 i ss.

5.- RIBAS i BERTRAN, Marià. *Origen i fets històrics de Mataró*. Imp. Minerva. Mataró, 1934. Pàg. 96.

6.- MASM. Esg. 2. Documentació Rectors (1). Rector Partella.

7.- FERRER i CLARIANA, Lluís. *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple*. Ed. Museu Arxiu - Obra de Sant Francesc. Mataró, 1971. Pàg. 125 i nota 106.

8.- MASM. Esg. 2. Visites Pastorals.

9.- RIBAS i BERTRAN, Marià; RIBAS i ROSSELLÓ, Maria Dolça. *El retaule major de Santa Maria de Mataró i l'ampliació del temple*. MASM. Mataró, 1979. Pàg. 39.

10.- RIBAS i BERTRAN, Marià; RIBAS i ROSSELLÓ, Maria Dolça. *Op. cit.*, pàg. 42.

11.- ROS, Ernest. *Iconos Hagiogràfics Bizantino-Rusos*. Barcelona, 1928. Pàgs. 68-69.

12.- LOHVYN, Mryhory; MILYAEVA, Lada; SVENTSITSKA, Vira. *Ucrainian Medieval Painting*. Kiew, 1976.

13.- ROS, Ernest. *Op. cit.* Nota 23, pàg. 70.

La bibliografia referent a les icones ens ha estat amablement facilitada pel germà Albert, monjo de Santa Maria de Solius.